1962 no. 34

Schakels

DE NEDERLANDSE ANTILLEN

EEN VAKANTIE OP DE ABC-EILANDEN

UITGAVE VAN HET KABINET VAN DE VICE-MINISTER-PRESIDENT - PLEIN 1 - 'S-GRAVENHAGE

JAARGANG 1962 - NA 34

INHOUD

FOTO OMSLAG: *Willemstad. Herenhuis op het Molenplein in Otrabanda*

FOTO: *Bur. Cultuur en Opvoeding, Curaçao*

Ten geleide

Een gelukkige samenloop van omstandigheden bracht mij in het begin van 1961 op de drie A.B.C.-eilanden van de Nederlandse Antillen.

Betekent vakantie gewoonlijk een ontspanning en opfrissing van de moegewerkte menselijke geest, voor mij als geboren en getogen Curaçaoenaar was het van extra veel betekenis na jaren afwezigheid weer voet op mijn geboortegrond te kunnen zetten.

Er was op „mijn" eilanden veel veranderd, maar goddank ook veel dat hetzelfde gebleven was als toen ik in 1955 van de Antillen vertrok.

Welk het grootste was, het veranderde of het onveranderde deel, durf ik niet te zeggen; het zou bovendien kunnen blijken dat de grootste verandering bij mijzelf had plaatsgevonden.

Hoe dan ook, mijn indrukken vindt U beschreven in de radiocauserieën die ik heb mogen houden en die ik U hierbij ter lezing aanbied, in de hoop dat ze, meer nog dan veranderlijkheid of onveranderlijkheid, van mijn standvastige liefde voor mijn Antillen getuigen.

FRANK MARTINUS ARION

Veranderend Curaçao

Er is in de laatste zes - zeven jaar, vooral dus na de tot stand koming van het Statuut, veel veranderd in het leven op Curaçao. De eerste oorzaken voor vele van deze veranderingen liggen in de vernieuwingen die het genoemd staatkundig bestel, het Statuut, met zich meebracht. Deze eilandelijke zelfbeschikking deed in de eerste plaats sterk een beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel van de Curaçaoenaars.

Als wij nu een blik werpen over de laatste zes jaren, dan zien wij dat de Curaçaoenaars goed aan deze oproep gehoor hebben gegeven. Vooral op staatkundig, politiek en sociaal-economisch terrein. Een andere oorzaak voor veranderingen in het maatschappelijk leven van Curaçao is onder meer het volgende: Curaçao is cosmopolitischer geworden, dan het vroeger al was. Het is altijd wel een druk bezocht eiland geweest, Curaçao, waarop men ook tientallen nationaliteiten tot nog toe vertegenwoordigd vindt. Maar nu is het toerisme in de laatste jaren nog sterker toegenomen, zodat de toevloed van Amerikanen en Zuidamerikanen, de twee grootste groepen, die dit eiland bezoeken, groter en frequenter is geworden.

Wat er echter nog bijkomt en de Curaçaose levenswijze en mentaliteit in de laatste jaren belangrijk heeft beïnvloed, is, om het even zo te noemen, het toerisme dat van Curaçao uit plaats vindt. De Curaçaoenaars vliegen er tegenwoordig meer uit om het met een echt Nederlandse vakantieterm te zeggen. En hoe het komt dat ze dat tegenwoordig wel doen en vroeger niet? Dat zit zo.

Sinds lang kent men op Curaçao het verschijnsel van buitenlands verlof, ingesteld opdat de Nederlanders die op Curaçao in overheidsdienst zaten, periodiek naar Nederland konden overkomen om hun familie te bezoeken. Na het Statuut werd, zoals ook de bedoeling was, meer plaats gemaakt voor de zogenaamde landskinderen zelf. Die hebben echter geen familie in Nederland, die ze om de zoveel tijd eens moeten komen opzoeken. De overheid kwam hier dus met een moeilijkheid te zitten: twee ambtenaren, die hetzelfde werk doen, behoren dezelfde rechten te hebben. Ook als de een uit Holland afkomstig is en zijn familie daar heeft en de andere uit Curaçao zelf. Je kunt moeilijk de een wel een vrije overtocht geven en de ander niets. En zo bestaat er het verschijnsel van buitenlands verlof, meestal eens in de zes jaar, zes maanden, ook voor de Curaçaose ambtenaar.

Goddank, mag ik wel zeggen. Want het feit dat talrijke Curaçaoenaars, die Nederland en Europa op hun duimpje kennen, maar dan slechts uit aardrijkskundeboekjes, nu Europa en Nederland echt van dichtbij en, ik zou haast zeggen, tastbaar leren

kennen, is van grote waarde gebleken voor de Curaçaose samenleving. Al moet men hier even voor ogen houden dat de totale bevolking van Curaçao 120 000 mensen telt. Daar we gerust mogen aannemen dat deze 120 000 niet allemaal ambtenaren zijn, maar slechts een klein gedeelte daarvan, is het ook slechts een klein gedeelte dat om de zes jaar een reis van zes maanden naar Europa kan maken. Deze groep wordt echter verreweg overtroffen door de groep Curaçaose jongens en meisjes, die jaarlijks naar Nederland komen om aan de Nederlandse universiteiten of andere onderwijsinstellingen, die op de Antillen nog niet bestaan, zoals H.T.S.-en, vakscholen en dergelijke, hun studies voort te zetten.

Deze situatie van Curaçao en van de Nederlandse Antillen als geheel ook, is uniek als we ze vergelijken met verschillende van de andere niet-Nederlandse eilanden in de Caraïbische Zee. Eilanden met een geringere welvaart dan onze eilandengroep. Van die eilanden gaan de bewoners ook naar hun respectievelijke moederlanden, Engeland, Frankrijk. Maar heus niet op vakantie, maar om te werken, d.w.z. in de meeste gevallen voorgoed, terwijl deze eilanden, ook weer vanwege een veel lagere welvaartstrap niet over zo'n uitgebreid beurzensysteem beschikken als Curaçao en in het algemeen de Antillen.

Misschien heeft de verandering en de verbetering mag ik wel zeggen in het economische vlak op Curaçao, hier mee te maken. En dan bedoel ik het feit, dat men tegenwoordig wel, in tegenstelling tot vroeger, ingezien heeft dat handel op zich zelf, zoals de schrijver John Pool het zo aardig zegt in zijn boek over Curaçao, iets is zonder ingewanden, zonder hart, alleen maar met een broekzak. Tegenwoordig probeert men op de Antillen ijverig allerlei industrieën te stichten, aan te trekken of uit te breiden.

Of dat gezondere inzicht te danken is aan, althans een samenhang heeft met het grote contact Curaçao–Nederland, durf ik echter niet met zekerheid te zeggen. Het kan ook noodzaak zijn geweest (en dat is eerlijk gezegd waarschijnlijker) die maakte dat, toen de autoriteiten inzagen dat olie alleen voor de economie van het eiland een te kleine basis is, zij meer dan ooit gedwongen waren een oplossing te zoeken in de richting, die ruim dertig jaren geleden al door de Pool is gesuggereerd.

Maar laat ik de economie even laten voor wat die is om wat meer te zeggen over de mensen zelf, hoe ze beïnvloed zijn door de intensievere contacten met Nederland en Europa. Toen ik nog niet zolang geleden zelf met vakantie op Curaçao was, viel mij op dat de Curaçaoenaar in het algemeen nadenkender van aard is geworden, ernstiger en zuiniger dan vroeger. Om dit te bemerken moet je echter zelf beslist Curaçaoenaar zijn, of althans lang op het eiland gewoond hebben. Want U zou als buitenstaander nog steeds direct vragen als U op Curaçao enkele dagen vertoefde: Wat zijn deze mensen royaal en zorgeloos. Denken ze dan nooit eens ook aan de toekomst? Neen, vroeger deden ze dat inderdaad haast niet, zeker de gewone mensen niet. Nu wel.

Het onderwijs heeft natuurlijk nieuwe inzichten in het volk gebracht, het volk meer verantwoordelijkheidsbesef gegeven dan het vroeger had, tegenover zichzelf en tegenover zijn gemeenschap. Maar wie had ooit kunnen denken, vijf jaar geleden bijvoorbeeld nog, dat de spaarverenigingen op Curaçao in korte tijd zo'n grote vlucht

Luchtfoto van een deel van Willemstad met in het midden het Postkantoor

zouden nemen? Vroeger kocht men op Curaçao door elkaar wat men nodig had en ook wat men niet nodig had, zolang men het geld daarvoor maar had en daarna leende men de goederen of het geld en dat maakt geen verschil, want het kwam zeer veel overeen met gewoon krijgen. En iemand iets lenen betekende min of meer dat aan hem cadeau doen. Dat alles is aan het veranderen. Diep in de koenoekoe, het platteland van Curaçao, was ik tijdens mijn vakantie op bezoek bij een familie die een zoon heeft, die hier in Nederland studeert. Ik moest de groeten brengen en een pakje. Natuurlijk moest ik honderduit over Nederland vertellen. Wat ik ook deed, maar ik moest op m'n tellen passen, want zij wisten van Nederland ontzettend veel af. Van het inclusieve en het exclusieve van het Nederlandse fooienstelsel, van het dubbeltje voor de telefoon en het toilet. „In Nederland moet je overal voor betalen, nietwaar", vroegen ze mij, en ik zei ja, waarop de vrouw des huizes mij plotseling een klein schriftje liet zien, haar huishoudboekje. Ja, haar zoon had haar geschreven, dat de mevrouw bij wie hij in huis is, alles opschrijft wat ze ontvangt of uitgeeft... Toen

Oude koenoekoehuizen (de daken zijn van maishalmen vervaardigd).

moest ik wel schaterlachen. Het was de eerste keer dat ik een Curaçaose huismoeder met een huishoudboekje heb gezien.

Het is paradoxaal maar waar: De zelfbeschikking, het Statuut dus heeft de Antillen, na nog geen zeven jaren, dichter bij Nederland, en Europa gebracht, dan alles wat er was in de drie eeuwen, die eraan vooraf zijn gegaan. U kunt tegenwoordig op de brug van Willemstad iemand tegenkomen, die U de vertrektijden geeft van de treinen uit Amsterdam naar Den Haag, en dat kan een minister zijn maar ook een postbode of een loketjuffrouw.

Op het eerste feest waar ik kwam tijdens mijn vakantie had ik lood in mijn schoenen. Want ik herinnerde mij goed dat men vijf jaar geleden haast niet op Amerikaanse of Europese muziek danste, het was alles Zuidamerikaans wat de klok sloeg. Maar ik bemerkte al gauw dat dit ook tot het verleden behoort tegenwoordig. De jeugd op Curaçao heeft zich vertrouwd gemaakt met de foxtrot, de quickstep, de Engelse wals en het hele Europese en Noord-Amerikaanse dansrepertoire.

Niet alleen Nederland kent men bijzonder goed op Curaçao, maar ook Italië, Frankrijk en Spanje. En dit alles heeft, zoals ik reeds zei, een nieuw element gebracht in de Antilliaanse levenssfeer dat ontzettend boeiend is. Als ik dit zo zeg, denk ik aan een van de laatste avonden van mijn vakantie op Curaçao. Ik was door een oude vriend uitgenodigd om van gedachten te wisselen, vooral om mijn visie te geven over de ontwikkelingen op Curaçao. We zaten buiten, op de veranda van zijn ruim huis, op een bijzonder stil punt van de stad gelegen. Hij zelf is employé bij de Shell en met vrouw en kinderen al eens met verlof hier in Europa geweest. En wat wonderlijk. We dronken niet alleen verschillende glaasjes whiskey-soda, rumcoke en wijn, de gewone dranken die je zo schenkt op Curaçao gewoonlijk, maar op een gegeven ogenblik kwam de vrouw van mijn vriend vragen of wij koffie wilden, en 'n koekje erbij? Precies zoals hier in Nederland, want de kopjes, waarin ze ons die koffie schonk waren echt Nederlands boerenbont. De sierlijke gordijnen van haar huis waren daarentegen naar een bijzonder fraai Italiaans model gemaakt, de schilderijen, vertelde ze mij, heb ik in Parijs gekocht.

Ik herinner mij b.v. ook, dat er bij ons geen kinderbedtijd was. Ik sliep als ik moe was, als het donker genoeg geworden was, maar in mijn vakantie heb ik gemerkt dat ook de kinderbedtijd tot een Curaçaose gewoonte, ik mag wel zeggen, goede gewoonte is gaan behoren. Het mooie van dit alles is, dat ik eigenlijk nergens heb kunnen merken dat men het Nederlandse of het Europese zomaar klakkeloos nabootst. Neen, men kiest uit wat men hier in Europa als beter heeft leren kennen; ook staat men tegenover wat uit Europa komt, hoewel het vaak de charme van het nieuwe heeft, kritischer dan tegenover wat uit Amerika komt. Nog steeds is in dit opzicht het gezag van Amerika groter dan dat van Europa.

Een ander gevolg van het feit dat de, ik zou bijna zeggen, persoonlijke kennis van Nederland op Curaçao groter is geworden dan vroeger, is het feit dat de Nederlanders zich er nu veel beter thuis schijnen te voelen dan vroeger. Vormden zij vroeger een min of meer gesloten groep, vooral degenen die in dienst van de Shell stonden, met al de minder prettige gevolgen van dien, nu maken ze echt veel meer deel uit van de Curaçaose gemeenschap. Talrijke malen heb ik tijdens mijn vakantie Nederlanders op feesten van Curaçaoenaars ontmoet en omgekeerd, vaak heb ik op cultureel gebied de manifestaties kunnen bewonderen, die door samenwerking van Nederlandse en Curaçaose artisten tot stand waren gekomen. En ik mag vooral niet vergeten te memoreren, dat het aantal Nederlanders, dat nu papiaments kan spreken, groter is dan vroeger. Als ik U nu zeg, dat de enige voorwaarde waarop iemand die van buiten komt op Curaçao moet voldoen om helemaal niet als vreemdeling beschouwd te worden papiaments spreken is, dan begrijpt U zelf wel wat voor winstpunt dit laatste is.

Er is ontzettend veel meer. Maar ik ben ook economisch aan het worden en bewaar daarom de rest voor de toekomst, zoals men dat tegenwoordig op Curaçao zegt. Ik mag wel uw aandacht vestigen op een belangrijke kant van dit dubbel cosmopolitische dat bezig is zich op Curaçao te ontwikkelen. Het maakt dit eiland vooral cultureel-sociologisch tot een kijkgat, met uitzicht op de hele wereld.

22.8.'61

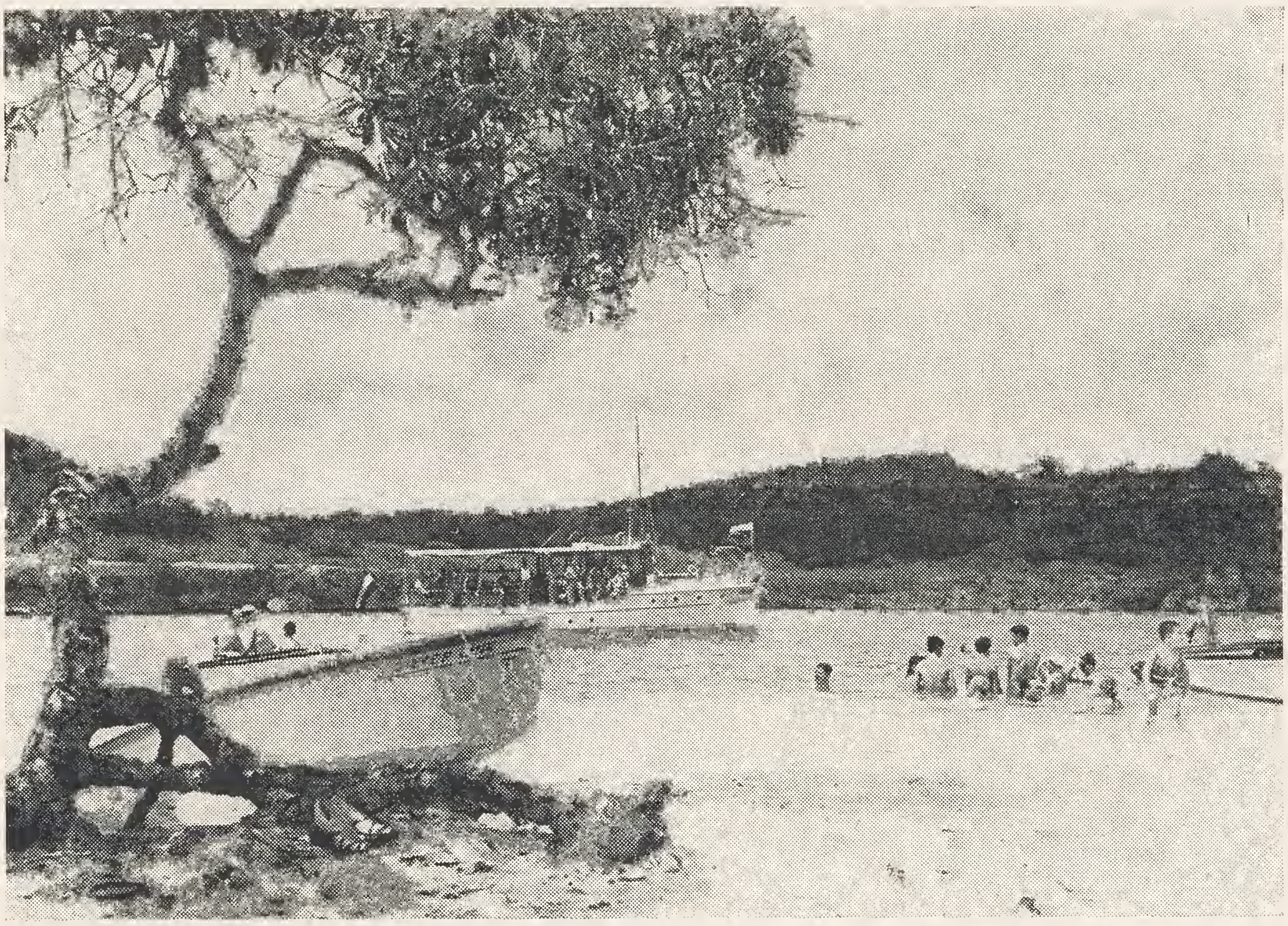
De zondag op Curaçao

Het grootste deel van de Curaçaose bevolking is katholiek, verder is er een protestantse en een joodse groep. De viering van de zondag is dus formeel ook Christelijk. De missen, de ingetogen muziek van de radiozenders, en in het algemeen die serene, half droevige stemming, die eigenlijk over de hele wereld typerend is voor de zondag, in ieder geval voor de zondagochtend. Maar zoals er in Nederland in deze sereniteit verschillende gradaties voorkomen, heeft ook de Curaçaose zondag zijn speciale karaktertrekken.

Zo heeft bijvoorbeeld het bijwonen van de mis op Curaçao een tweeledig doel, vooral voor de dames en heel in het bijzonder voor de jonge dames. In de eerste plaats gaan zij naar de mis om hun zondagsplicht te vervullen, maar van deze gelegenheid maken ze ook gebruik om andere kerkgangers te tonen dat zij met de nieuwigheden van de laatste mode op de hoogte zijn. Met andere woorden, evenals de viering van alle andere kerkelijke feestdagen op Curaçao, is ook die van de zondag geestelijk en wereldlijk. Dat ik hier voornamelijk de wereldlijke kanten wil beschouwen, is omdat hierin de grootste karakteristieken liggen. Typerend voor de zondag zijn bijvoorbeeld de sanger en de soppi di Mondongo. Sanger betekent bloed, soppi di Mondongo soep van rundermaag.

Vooral de laatste is de zondagslekkernij van Curaçao. Hoe ze bereid worden? Het bloed van het pas geslachte rund wordt gebakken met peper en zout en wordt onder de naam sanger opgediend vooral op het platteland, de koenoekoe, waar de mensen vaak nog ook op zondag en zelf slachten. De schoongemaakte maag, nodig voor de soppi di Mondongo moet men al vroeg bestellen bij de slager, want zoals ik al zei dit is een zeer gewild gerecht op Curaçao. Het is een ontzettende vette en machtige soep, die behalve de in kleine blokjes gesneden maag ook nog bevat: in stukjes gesneden maiskolven, aardappelen, tomaten, selderij, groene bananen, pompoen en zoete aardappelen. Een gerecht dat iedere Curaçaose huisvrouw, die zichzelf respecteert moet kunnen bereiden, en dat iedere Curaçaoenaar wel eens heeft gegeten. Trouwens als U in den vreemde een Curaçaoenaar tegenkomt die U zegt dat hij heimwee heeft dan betekent dat in de meeste gevallen wel dat hij trek heeft in een flink bord soppi di Mondongo.

Maar misschien heeft hij ook heimwee naar de Curaçaose picnics. Dat is het voordeel van in de tropen te zijn, je kunt afspreken zonder rekening te houden met het weer. En hoewel het eiland klein is, zijn er talrijke plekjes waar je met een groep jongens en meisjes heen kunt trekken om de zondag door te brengen. Santa Cruz

Curaçao – strand bij de ingang van het Spaanse water

bijvoorbeeld, een palmboomvormige baai aan de zuidwest kust van het eiland. Er is wit zand, er zijn ook palmbomen, er zijn van regeringswege kleine idyllische afdakjes neergezet tegen de zon, een voortreffelijke beach. Te druk echter als je van plan bent van je zondag een gezellig onderonsje te maken. Dezelfde moeilijkheid heb je ook bij Knip en de andere baaien, die verder naar het westen liggen. Ga daarom naar de noordkant van het eiland, naar San Pedro. Neen, U zult er niet kunnen zwemmen, want aan de noordkant van het eiland is de zee ontzettend woest. Er is echter een klein hofje te San Pedro, dat bevloeid wordt door het water van een mysterieuze onderaardse bron. Hier vindt men ook grillige, halve grot formaties, die het bewijs zijn voor het feit, dat duizenden jaren geleden ook het hele vlakke rotsplateau van de noordkant van het eiland onder water moet hebben gestaan.

Dit plekje, San Pedro, ligt enkele tientallen kilometers buiten de stad. In de hele buurt is er nog geen electriciteit, wat ook te begrijpen is, want er staan misschien niet eens tien huizen. Geen nood echter met de draagbare radio's en gramofoons van tegenwoordig. Dus wordt er gedanst en gegeten, de hele dag door, tot zonsondergang. Ja, niemand op Curaçao die z'n zondag op een prettige manier wil doorbrengen zal een uitnodiging voor een picnic op San Pedro afslaan.

Een ander typisch Curaçaos verschijnsel is het bouwen op zondag. Op zondag zult U vragen? Ja, want zoals overal elders ter wereld bestaat er op Curaçao woningnood, en het kost moeite om aan woonruimte te komen. Vooral op het platteland treft men mensen aan, die zelf de handen uit de mouw steken en hun eigen huis bouwen. Het zijn geen rijke mensen meestal, en vaak gaan er jaren voorbij voor ze eindelijk in het nieuwe huis kunnen trekken.

Soms kan men aan de vorderingen die met dit huis gemaakt worden, de wisselvalligheid van zo'n gezin, vooral de financiële struggles, aflezen. Gaat het goed, dat wil zeggen, heeft het gezin het een of ander buitenkansje, dan wordt er snel gebouwd, is de tijd minder gunstig, dan blijft het huis ook maandenlang op een bepaalde hoogte staan. Maar goed, zo'n man werkt door de week, de vrienden en kennissen, die hem bij het bouwen behulpzaam zijn hebben ook hun werk en men kan zich voorstellen dat het niet meevalt als men de hele dag in de weer is geweest, 's avonds ook nog door te gaan. Ook al is het 's avonds voor eigen rekening. Dus moet het in het weekend, en dan vooral op zondag. Vrienden en kennissen komen, zoals ik al zei gewillig en meestal gratis helpen. Nou ja, de borrel ontbreekt er natuurlijk niet, en ook voor de soppi di Mondongo is gezorgd. Meestal is het de bedoeling dat er zoveel mogelijk gebouwd wordt en zo nu en dan ter opmontering een borrel wordt geschonken.

Maar wij mensen zijn nu eenmaal zwak, zodat, vóór zo'n huis helemaal klaar is, er menige zondag helemaal of haast niet gebouwd wordt. Op de fundamenten van het huis gezeten en gekleed in hun werkplunje houden de vrienden en kennissen dan, gewillig en gratis een picnic van je welste. Overigens geloof ik niet, dat er veel mensen zijn die dit bouwen als schenden van de zondagsrust beschouwen.

Een ander stuk zware arbeid dat op Curaçao bij uitstek voor de zondag bewaard wordt is het beklimmen van de nationaal bekende heuvel, de St. Christoffel, de hoogste berg van de Antillen en 372 meter hoog. Zo'n St. Christoffelzondag begint in ieder geval wel erg vroeg. Men probeert namelijk de top te bereiken en weer op de grond terug te zijn alvorens de zon in het zenith staat, vanwege de anders toch wel te hoge temperatuur.

Er wordt dan ook meestal om een uur of drie, vier in de ochtend gestart, op het plaatsje Sabaneta, toch nog ruim een uur van de voet van de eigenlijke berg vandaan. Stelt U zich de romantiek van deze klim eens voor: Een lange rij van jongens en meisjes, die met behulp van een of twee gidsen en de nodige lantaarns, langs een smal geitenpad en in het donker een aanval gaan doen op de machtige St. Christoffel, die wat de vorm betreft wel het meeste doet denken aan de Zwitserse Matterhorn. Natuurlijk zijn er onder de klimmers altijd enkelen, die de klim nooit eerder gedaan hebben, maar die toch, met de overmoed der onwetende aan de voet van de heuvel zich uitgelaten optimistisch tonen. In plaats van adem en kracht te sparen voor de laatste steile stukken dicht bij de top, verbruiken deze mensen vaak alle energie al in het begin van de klim door veel te grote passen te nemen, door veel te veel gepraat of zelfs door te vaak het Curaçaose volkslied, als bewijs van hun heldhaftigheid in te zetten.

En dicht bij de top kan men die mensen dan later tegenkomen, hijgend, zwoegend en zuchtend, en steeds het moment verwensend, waarop zij besloten hebben de klim

Willemstad. De kerk van de Protestantse Gemeente in het Fort Amsterdam. Deze kerk dateert uit 1769

mee te maken. Maar meestal haalt de hele groep de top, waar het natuurlijk juist degenen zijn, die met de meeste moeite boven zijn geraakt, die het meest te zeggen hebben. Hoe dan ook, het is de moeite waard. Vooral als men de top heeft bereikt voor de zon opkomt, dan kan men werkelijk van heel hoog en heel duidelijk een Curaçaose zondag geboren zien worden. Een fantastisch gezicht. Als men enkele uren zo, al pratend, pochend en foto's makend op de top heeft vertoefd, begint men aan de afdaling, die meestal voor een ieder een vlotter verloop heeft dan de klim. Om een uur of tien bevindt men zich weer bij het uitgangspunt, van waaruit de karavaan van auto's vertrekt, om de rest van de dag aan de een of andere baai van ons mooie eiland door te gaan brengen, meestal Knip of Westpunt.

Ja, de zee blijft toch wel de grootste ontspanning voor de bewoner van het eiland Curaçao, niet alleen voor de zwemsport, maar ook voor het zeilen, onderwatervissen, waterskiën en dergelijke. Dit vindt plaats vooral aan de baaien van de zuidoostkant, vooral op het Spaanse water, nabij de Tafelberg waar de fosfaatmaatschappij geves-

tigd is. Het is op een zondag aan de baai, op Westpunt of Knip, maar ook elders, dat men pas goed in de gelegenheid komt zich te realiseren, hoe cosmopolitisch dit eiland is, als men naast en door elkaar al die verschillende types, Chinezen, Mulatten en Europeanen en noem maar op, in het water bezig ziet.

Neen, het heeft niet veel met de Europese stranden gemeen, de kleur van de zee niet, het strand ook niet, tenzij men de Middellandse Zee neemt en bovendien, de Curaçaose baaien, die in de regel slechts een paar honderd meter breed zijn, zijn over het algemeen veel intiemer dan bijvoorbeeld het Nederlandse strand.

Vroeger, toen er nog veel wild op Curaçao voorkwam, besteedde men ook de zondag voor de jacht, konijnen, leguanen en wilde duiven in de buurt van de St. Christoffel, ook wilde varkens. Dit raakt echter meer en meer in discrediet, vooral nu er overal op het eiland gedeelten van bos, meestal cactus en grillig gevormd kreupelhout, gerooid worden om bouwruimte te verkrijgen.

Sport wordt natuurlijk ook druk beoefend, vooral voetballen en baseball, in deze volgorde de twee nationale sporten van het eiland. Baseball-wedstrijden vinden meestal 's morgens plaats, voetbalwedstrijden in de namiddagen en meestentijds in het zogenaamde Rifstadion. Vooral bij de bewoners van het platteland, de koenoekoe, die ook door de week veel minder ontspanning hebben dan de stadsbewoners, wordt ook het dominospel met bijzonder veel enthousiasme beoefend. Talrijke clubs bestaan er van deze hier in Europa toch niet zo populaire sport en deze clubs houden onderling matches.

De clubs bestaan meestal zowel uit mannelijke als vrouwelijke leden. Spelen doen praktisch alleen de mannelijke leden. De vrouwelijke leden moeten er echter zijn, want een dominomatch gaat altijd gepaard met een uitgebreide eetpartij en in de zondagavond een grandioos dansfeest.

Een andere vorm van amusement zijn de vele fancyfairs of openlucht picnics of hoe men ze noemen wil. Ze worden geregeld gehouden op de een of andere mooi gelegen plantage en meestal voor een goed doel. Dan wordt het hele eiland via de radio en televisie uitgenodigd om „de hele dag te komen dansen en genieten op de klanken van de twee of soms zelfs drie orkesten, die op het moment aan de top staan".

Wat de geestelijke kanten betreft verschilt de zondag op Curaçao niet veel van de zondag elders ter wereld, waar dezelfde godsdiensten beleden worden. Maar zondag is vooral ook de dag van de sombra, de schaduw. En met schaduw bedoelt de Curaçaoenaar hier eigenlijk niets anders dan het rustig en ongestoord en zo gerieflijk mogelijk kunnen genieten. Van de zee bijvoorbeeld, als je je met een goed gezelschap en frisse dranken op een leuk plekje hebt geïnstalleerd, of toch maar een intiem picnicje ergens, naar de San Pedro bijvoorbeeld.

Maar zondag, ik zou dit laatste haast vergeten, is ook de dag van gezamenlijk musiceren. Buiten de stad kun je ze soms zien zitten, een groepje mannen, een paar snaarinstrumenten en een fluitje en de hele dag maken ze onder de schaduw van de tamarindeboom hun ver-klinkende muziek di zumbi, spookmuziek. In de stad daarentegen is het vooral de piano die de hoogste toon voert.

13.9.'61

De Arubaanse levensstijl

Aruba is niet groot. Het is het kleinste eiland van de Benedenwindse groep van de Nederlandse Antillen en het telt maar 60 000 inwoners, maar het neemt in deze groep een aparte plaats in. Sinds zijn ontdekking in 1499 heeft dit eiland de tweede viool moeten spelen. Curaçao kwam altijd voorop. Er is zelfs een tijd geweest en dat is niet eens zo lang geleden, dat men de zes eilanden van de Nederlandse Antillen gewoon samenvatte onder de benaming: De kolonie Curaçao. Alle bestuursorganen waren dan ook op het grotere zustereiland te vinden.

Maar sinds de komst van de olie op Aruba, in 1925, is dit eiland begonnen een eigen plaats in het Antilliaans staatsbestel op te eisen, staatkundig en min of meer ook economisch. En sinds 1954 met de in werking treding van het Statuut beschikt het ook over beide, dit is de vrijheid om binnen Antilliaans verband zijn eilandelijke zaken zelf te regelen. Het verhaal dus dat de Arubanen nu nog bij wijze van anecdote vertellen dat het Arubaanse bestuursapparaat vroeger maanden moest wachten op b.v. een hoeveelheid potloden voor zijn kantoren uit Curaçao, behoort nu definitief tot het verleden.

Aruba heeft eilandelijke zelfbeschikking en wat meer is: Aruba maakt daar ook flink gebruik van. En op zo'n onbetwist energieke manier, dat menig Curaçaoenaar reeds verschrikt een blik op deze gang van zaken slaat. Op de eigen Arubaanse toeristenbureaus in het buitenland; op de contacten die Aruba in geheel Zuid-Amerika legt op toeristisch gebied. De Arubanen hebben besloten dat zij het in hoofdzaak van het toerisme moeten hebben en dit besef is niet alleen tot de regeringsinstanties beperkt gebleven.

Het hele eiland heeft zich op het toerisme ingesteld. Een typisch voorbeeld is het volgende: Nog niet lang geleden was ik op Aruba bezig grotten te bekijken. Ik ben daar een ontzettend liefhebber van en op Aruba heb je grotten die rustig kunnen concurreren met de Belgische en Zuidfranse. Maar goed, op een gegeven ogenblik kom ik aan een wegsplitsing. Ik heb de keuze tussen de grotten van Huliba en de grotten bij Fontein, en ik sta met mijn begeleider bij de auto te beraadslagen wat we eerst zullen doen. Maar dan valt mijn blik ook op de zandweg, keurig glad en aan beide kanten met kleine steentjes versierd, alsof het een tuinpad betrof: „Wat geven jullie je toch veel moeite" zeg ik aan mijn Arubaanse vriend, „moet dat nou werkelijk die kleine steentjes, het lijkt wel een plaatje". Waarop hij: „Ja, het is de werkverschaffing. Iedere jongeman, die geen werk heeft meldt zich voor de werkverschaffing. Ze verdienen natuurlijk niet veel maar ze hebben wat te doen. Het gekke is echter dat ze het werk wat zij doen – je zou verwachten dat ze wat gingen lanter-

fanten om zaterdags rustig het geld op te strijken – ontzettend ernstig opvatten, ze maken schoon en versieren met een enthousiasme dat het niet mooi meer is, vandaar die keurige steentjes langs de weg".

Verderop zie ik zo'n groepje bezig op de weg naar Huliba, die we niet nemen, want wij besluiten eerst de grotten bij Fontein te gaan bekijken. Juist als ik echter weer achter het stuur wil plaats nemen, begint het groepje te wuiven en te roepen: Deze weg is nog veel mooier, nog veel en veel mooier. Waarop ik inderdaad, maar niet, dan na eerst met mijn Arubaanse vriend hartelijk te hebben gelachen om dit duidelijk blijk van kinderlijk enthousiasme, de auto keer en de weg naar de grotten van Huliba neem. Als het zo doorgaat op Aruba overtreft dit eiland niet alleen de spreekwoordelijke netheid van Curaçao maar ook die van Nederland en dat betekent heel veel, want Nederlandse dames b.v. hebben de mooie gewoonte niet alleen voor hun stoepje schoon te vegen maar soms de hele straat waarin zij wonen.

Men is dus op Aruba bezig Curaçao in te halen. Hierbij heeft men bovendien het voordeel dat men niet dezelfde fouten hoeft te maken, die het andere eiland eventueel reeds heeft gemaakt, en ook dat men alles wat er reeds op Curaçao bestaat, en dat men op Aruba ook wil bouwen, grootser kan projekteren.

Een uitstekend voorbeeld hiervoor is het niet zolang geleden op Aruba gebouwd hotel. Hoeveel kamers dit hotel precies heeft weet ik niet, maar ik wed dat het er meer zijn dan het grote, ook niet zolang geleden op Curaçao gebouwde hotel. De eerste vraag die iedere Curaçaoenaar hoort als hij een paar uren op Aruba is: Heb je ons hotel al gezien? Is het niet veel en veel mooier dan dat van jullie? Dan kun je als Curaçaoenaar maar beter gauw ja zeggen. En het is waar ook bovendien. Het Curaçaose hotel is mooi, is grandioos, is prachtig zelfs en biedt alle luxe die een moderne, zelfs zeer verwende Amerikaanse toerist kan verlangen, maar het Arubaanse hotel is overmatiger in dit alles, biedt net iets meer, is net iets luxueuzer, en om het karakteriserende woord tenslotte toch te noemen, is veel meer aan de Amerikaanse smaak aangepast.

Hiermee ben ik dan ook gekomen aan een van de basistrekken van de Arubaanse levensstijl. Maar hoe kan het anders, als het uitgangspunt van de Arubaanse welvaart een Amerikaanse olieraffinaderij is, de Lago? Als men nagaat dat hier in Nederland zelf, waar men zo weinig Amerikanen vindt toch zo'n grote invloed van Amerika heerst, hoe zal het niet zijn op Aruba, dit kleine eiland waar meer dan 2000 Amerikanen wonen? Bovendien is de Arubaan zelf ook iemand die van de geneugten van de aarde houdt: Uitgaan, een borrel, zich vermaken. Men kan dit vergelijken met de aard van de Spanjaard en de Italiaan. Dit vrolijke, luchtige, blije. Dit: Morgen is morgen, morgen zullen we verder zien.

Maar toch niet helemaal. Want Spanjaarden en Italianen bijvoorbeeld hebben volgens mij de neiging om toch het meest aan zichzelf te denken. Zij moeten plezier hebben, zij moeten genieten, hen moet het goed gaan. Ja, ze zijn niet alleen individualistisch maar egoïstisch daarbij. De Arubaan daarentegen helemaal niet, hij wil zijn plezier altijd delen, hij is ontzettend individualistisch zeker maar nooit egoïstisch. Met de Curaçaoenaar verschilt hij in zijn gastvrijheid omdat hij directer is. Als hij je mag mag hij jou, als hij jou niet mag is hij je vijand en kun je niets bij

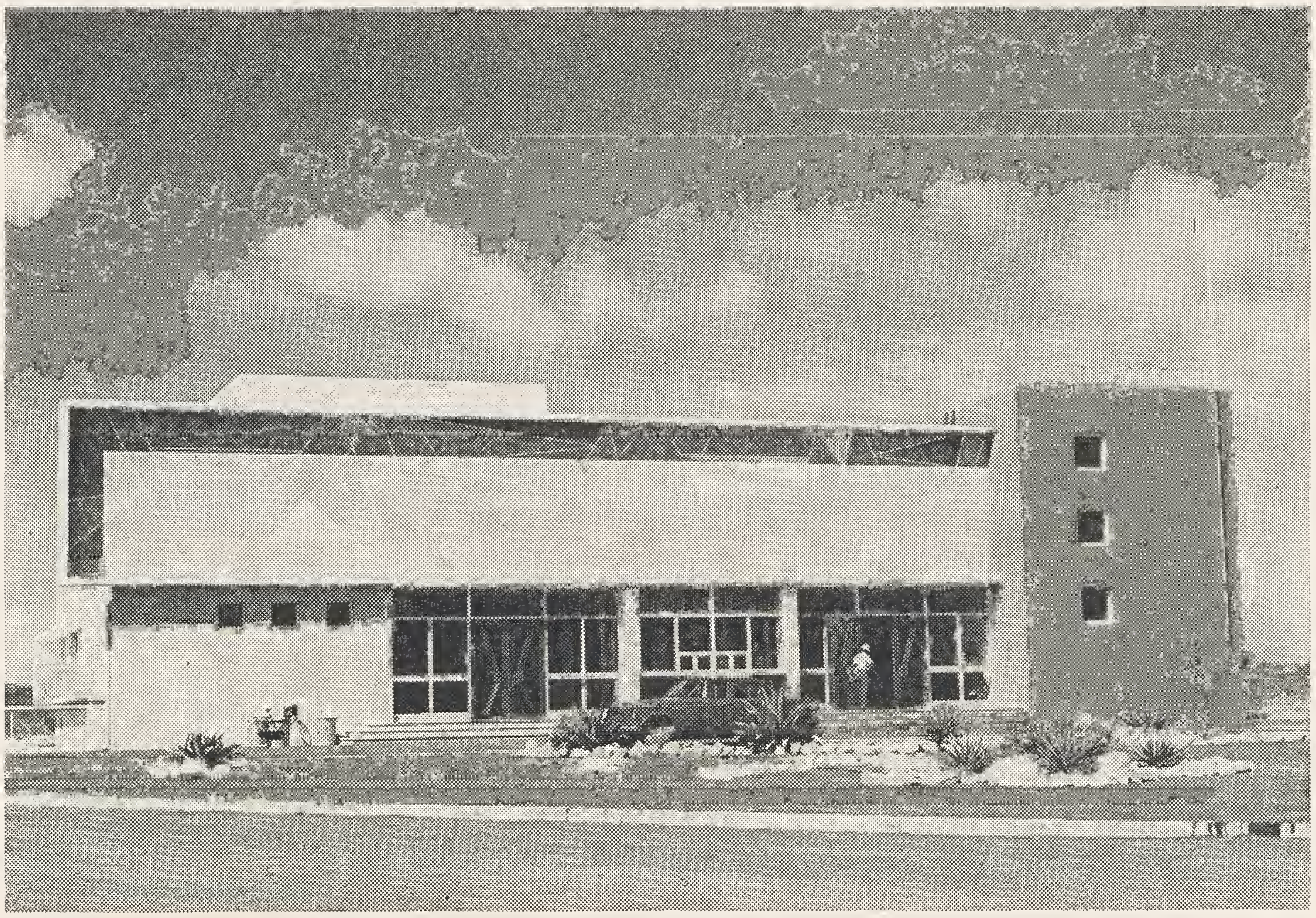

Het nieuwe Aruba Caribbean Hotel-Casino

hem gedaan krijgen. Zijn impulsiviteit is dan ook veel groter dan die van de Curaçaoenaar, wat natuurlijk zijn voor en zijn tegen heeft. Mij persoonlijk heeft deze impulsiviteit alleen maar genoegen opgeleverd.

Ik heb dan ook alleen maar prettige herinneringen aan Aruba. Ik heb handen tekort gehad om aan alle uitnodigingen gehoor te geven. En dan gaat het zo van: Ik kom je morgen halen en laat je heel Aruba zien, en als je morgenavond vrij bent gaan wij daarheen en overmorgen als je wilt daarheen... En zo ga je ontzettend snel leven op Aruba. Het kleine eiland wordt ineens een grote wereldstad, waarin je mensen van over de hele wereld ontmoet, op het strand, de heerlijke lange Palm Beach, of 's avonds in de Club Caribië, Tivoli, of in het Casino van het hotel, of, in de divi-divi club of in de Klompenclub of... gewoon thuis sprekend over letterkunde, schilderkunst en muziek natuurlijk.

Zo zat ik dan een avond thuis bij Padu Lampe, de Arubaanse pianist die over heel Zuid-Amerika in korte tijd bekend en beroemd is geworden, die iedereen dan ook beter kent onder de naam: Padu del Caribe, Padu van Caribië. Ik had die dag een gevarieerd programma genoten, donkere grotten geëxploreerd, heerlijk gezwommen, overvloedig gegeten, kortom ik was ontzettend werelds geweest, zodat ik mij wel wat

Het nieuwe Cultureel Centrum te Oranjestad, Aruba

onwennig voelde toen het gezelschap zo cultureel werd. Ik was gekomen om Padu te horen spelen, om hem te leren kennen en heus niet voorbereid om diep in te gaan in de essentie van poëzie, de waarde van kunst in het algemeen, de mogelijkheden voor de Arubaanse literatuur, ik vond het ook een beetje vreemd eerlijk gezegd, maar dat lag aan mij: Ik kan poëzie, muziek moeilijk associëren met wat ik noem een Amerikaanse levensstijl. Maar de Arubaanse levensstijl laat zulke dingen wel toe. Ze is luchtig maar ze is ook ernstig, luchtigheid en ernst gaan snel in elkaar over. Om de moppen wordt weinig gelachen, om de droeve voorvallen weinig getreurd.

Typeer ik daarmee precies de levensstijl van dit merkwaardig, bewegelijke, onbevangen gastvrije eiland? Ik weet het niet, maar ik typeer hiermee wel de kunstenaar Padu Lampe, Padu del Caribe, die voor mij het symbool van Aruba is. Hij is ver in de dertig Padu, heeft een sterk mannelijk gezicht, met doordringende doch vriendelijke ogen. Hij kan geen noot lezen zegt men, maar hij is een meester op verschillende muziekinstrumenten en een grootmeester op de piano, die zich vooral op zijn eigen volksmuziek specialiseert. Hij maakt geregeld tournees door Venezuela en andere Zuidamerikaanse landen, heeft reeds de gouden piano gewonnen, vanwege

het grote debiet van zijn platen en is onlangs als een overwinnaar na een van zijn tournees, door het hele Arubaanse volk binnengehaald, compleet met krans, officiële toespraak, en toch moet je ontzettend aandringen voor hij je over dat alles vertelt. Liever praat hij met jou over de schilderkunst, want hij schildert ook, of praat over psychologie en metafysica, want dat is de andere kant van deze man, die met zijn tien vingers op de piano de hele Antillen in verrukking kan brengen.

We praten over het boek dat hij pas geschreven heeft: In het Engels, The 3rd element, Het derde element, waarin hij zijn visie uiteenzet over het ontstaan van de wereld uitgaande van de vibratietheorie om tot de conclusie te komen dat alle verschijnselen in het Universum verklaard kunnen worden naar het gedrag van het derde element, dat de ondergrond is van alle natuurwetten, welk derde element ontstaat in het trefpunt van element 1 en element 2, van tijd en ruimte... Maar als een van de aanwezigen plotseling tussenbeide komt met: Kom nou Padu, laat dat voor een andere keer, het is mij genoeg dat de wereld bestaat, speel eens wat, dan maakt de metafysische denker plaats voor de virtuoze pianist.

Van Oranjestad ga ik naar San Nicolas om daar een oude Griek, schilder, in zijn atelier te ontmoeten. Pandellis heet hij en hij exposeert geregeld in New York. Pandellis is beroemd. Maar hoe komt Pandellis, een Griek zomaar op de Antillen en hoe spreekt hij zo goed papiaments en waarom is hij Arubaan geworden...? Hij weet het zelf eigenlijk niet. Hij heeft eens uit Griekenland moeten vluchten, zijn familie is daar vermoord en hij heeft niemand meer daar. Hij kwam op Aruba en is er gebleven, vanwege de zon zegt hij, vanwege de mensen, ik weet het ook niet, maar ik heb hier iets aangetroffen, een gastvrijheid, een levensblijheid, die ik nooit meer vaarwel kan zeggen. Ik wil op Aruba sterven. Ze vinden er allemaal iets, de 41 nationaliteiten die er op Aruba vertegenwoordigd zijn.

Op San Nicolas woont ook een Dominicaanse dichter, gevlucht voor de dictator Trujillo, en in een van zijn gedichten over de Nederlandse Antillen schrijft hij: Ik drink op de Nederlandse Antillen, wijkplaats voor mannen die voor onrecht en onderdrukking door tyrannen moeten vluchten. Aan het eind van dit gedicht van 17 strofen, zegt hij: Maar de grootste heildronk breng ik uit op Aruba, exotisch ongeëvenaard eiland, dat ik bemin, dat ik dankbaar ben... Zo is Aruba: Je ontmoet mensen, je gaat met ze uit op grote schaal, je danst van het ene feest naar het andere, het leven heeft er iets pikants, is dan boeiend en opwindend en je rijdt de volgende dag met dezelfde man met wie je gisteren in het casino van het hotel was en hij vertelt jou hoe zwaar het leven eigenlijk voor hem is en je schaamt je omdat je dat gisteren toch helemaal niet hebt gemerkt. Maar als hij ontdekt dat je stil wordt van zijn verhaal, waait hij jouw stilte weg, doet hij vrolijk om jou ook vrolijk te stemmen. Want jou blij te zien, geeft hem plezier, doet hem zijn eigen zorgen vergeten.

De Arubanen beseffen heel goed de kleinheid van hun eiland en dat accepteren ze ook, maar daarmee hebben ze de kleinheid van het menselijk bestaan, van elk menselijk bestaan, geaccepteerd. Ik geloof dat het (het moge paradoxaal klinken) deze bewuste aanvaarding van het leven is, die maakt dat de Arubaan zo „groots en zo meeslepend" leeft op dit kleine Aruba.

24.10.'61

Curaçao en Aruba - verschil en overeenkomst

Het is op zijn minst gezegd wel grappig, dat men van geen van de drie Benedenwindse Eilanden precies weet waar de naam van het eiland vandaan komt, ook niet wie degene is die het eiland zijn naam gegeven heeft. Voor het geval een buitenstaander echter zou blijven aandringen op een verklaring heeft men altijd de een of andere meer of minder acceptabele legende klaar. Wat betreft het eiland Aruba, is de gevonden oplossing niet eens zo onaannemelijk. De naam Aruba zou niets anders zijn dan de verbastering van de twee Spaanse woorden: Oro hubo, wat betekent: er was goud aanwezig.

Een aannemelijke oplossing zeg ik, want er is inderdaad goud gevonden op Aruba, dat tussen 1832 en 1846 ook wat heeft opgeleverd, maar tot een echte rendabele goudwinning is het op Aruba nooit gekomen, omdat er daarvoor eenvoudig niet genoeg in de bodem zat. Maar om even op de kwestie van die naam terug te komen, als Aruba inderdaad een verbastering is van Oro hubo, dan zou het betekenen, dat die naam door de eerste ontdekker van Aruba in 1499, de Spanjaard Alonso de Ojeda, aan het eiland is gegeven. Was dit echter zo dan zou Aruba waarschijnlijk een geheel andere geschiedenis hebben gehad, de Spanjaarden zouden namelijk elk steentje hebben omgekeerd om naar dat goud te zoeken, vooral tijdens de 80-jarige oorlog tegen Nederland en heel in het bijzonder nadat Piet Hein hun te slim af was geweest door in 1588 hun Zilvervloot op sleeptouw te nemen.

Maar och, waarom zouden wij al te diep in deze legende gaan graven. Aruba is bovendien wel een eiland van goud, al wordt er geen goud meer gevonden of gewonnen, het is een eiland met een prachtig klimaat, een temperatuur steeds ver boven de 20 graden Celsius, een steeds waaiende wind, de passaat, die als een altijd in werking zijnde luchtververser over het eiland waait. Dan is er de zee en bij de zee het strand, een van de mooiste in het Caraïbische bekken, met suikerwit zand, zoals het terecht vermeld staat in de toeristische brochures, met palmbomen, met heerlijk koel water.

Dit strand is dan ook de grote trots van Aruba. Wie een Arubaan en een Curaçaoenaar ooit heeft horen redetwisten over de meer of mindere betekenis van hun respectievelijke eilanden, zal bevestigen dat het kernpunt van het geschil altijd de zee is. Bij ons, zegt de Arubaan, is de zee blauw en lekker koel, waarop de Curaçaoenaar schaterlacht. En wat denk je dan van onze zee. Ach man, zegt de Arubaan, die net iets vlugger geërgerd is dan de Curaçaoenaar, vooral waar het zijn eiland betreft, jullie hebben wel zee, zeker, maar wat is zee, overal vind je wel zee, het gaat om

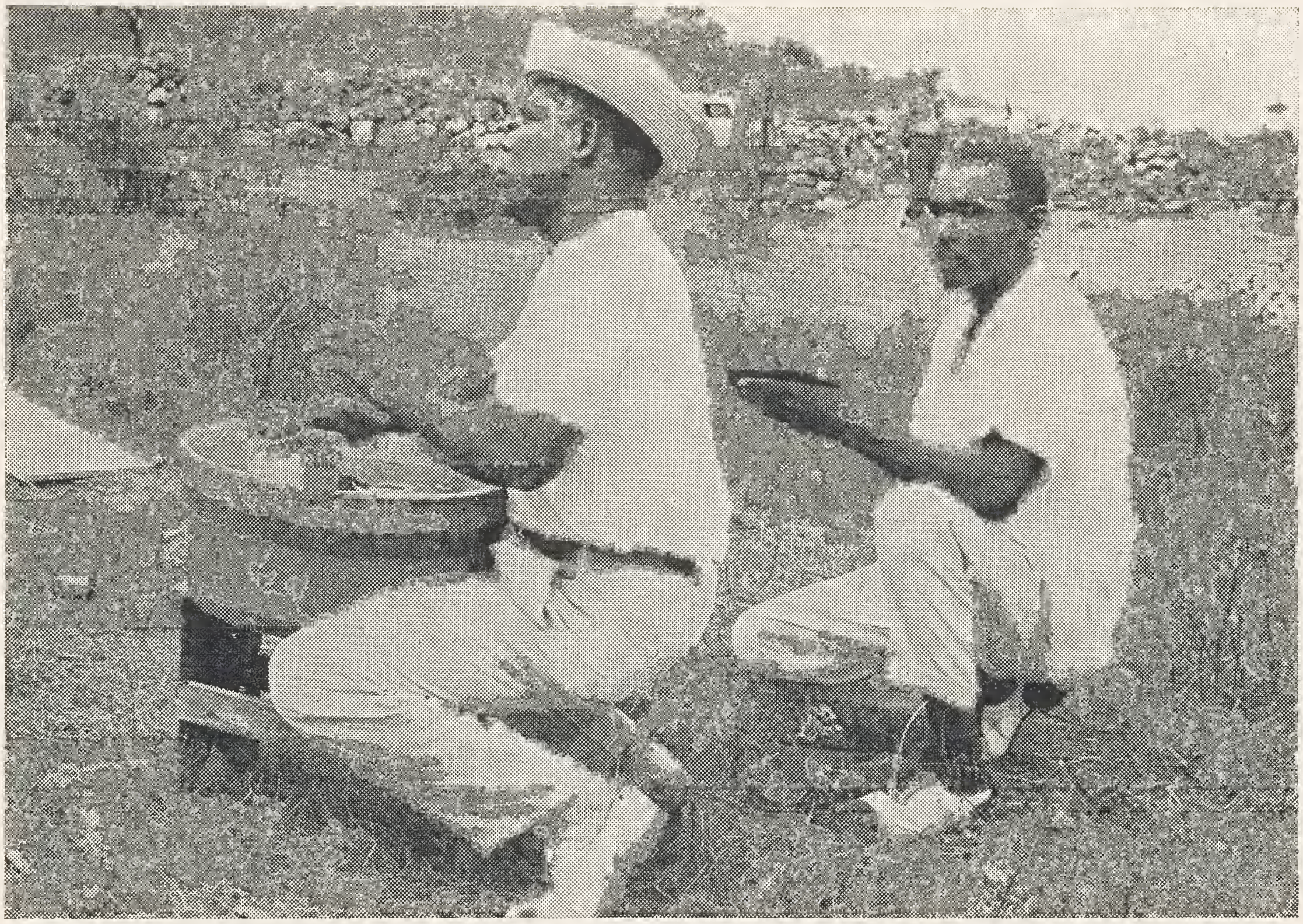

Een keurig door de passaat gevormde Divi-Divi-boom.

het strand, en ons strand op Aruba, vooral de Palm Beach slaat alle stranden in Caraïbië, zelfs Miamibeach, wat denk je! Dat geef ik toe, zegt de Curaçaoenaar, jullie strand is mooi, omdat het zand mooi wit is, omdat er palmen groeien en omdat het zo uitgestrekt is, maar tegenover dat ene Palm Beach van jullie, al strekt het zich langs de hele zuidkust van het eiland uit, staan toch onze talrijke baaien, die hun bekoorlijkheid juist danken aan het feit, dat het zulke kleine intieme inhammen zijn. Juist daardoor zijn ze zoveel schilderachtiger dan jullie strand! U ziet, ook hier dus de kwestie van smaak en zowel van de kant van de Curaçaoenaar als de Arubaan, gerechtvaardigd chauvinisme.

Maar er zijn andere punten van verschil tussen de eilanden Aruba en Curaçao, de belangrijkste twee uit de Antillengroep. In de eerste plaats historisch.

De Indianen, die oorspronkelijk alle drie de Benedenwindse Eilanden bewoonden, werden rond 1515 door de Spanjaarden naar de tegenwoordige Dominicaanse Republiek vervoerd en daar in de mijnen te werk gesteld. Een tiental jaren later zond Juan de Ampues, een van de Spaanse bevelvoerders in deze gebieden een groep Indianen naar Aruba terug om op dit eiland te werken, waarschijnlijk tot het privévoordeel van deze Spaanse heer zelf. Karel de Ve keurde later een decreet goed,

Het bespelen van de Bastèl en de Tjapi FOTO: FISCHER

dat kolonisatie op Aruba verbood, welk decreet nog ruim 100 jaar, ook nadat de Nederlanders het bewind over de Antillen van de Spanjaarden hadden overgenomen, van kracht bleef.

Aruba heeft dus geen slavenhandel gekend, heeft gedurende de hele zeventiende eeuw, die voor de geschiedenis van Curaçao beslissend is geweest, een ànder leven geleid. Zo nu en dan gedurende deze eeuw trokken de Indianen, die met een kleine groep Spaanse soldaten de bevolking van dit eiland vormden, naar het vaste land van Venezuela, zodat dit eiland vele malen praktisch onbewoond is geweest, totdat in het begin van de 18e eeuw, enkele Nederlandse kolonisten er zich vestigden.

De kern van de Arubaanse bevolking van tegenwoordig is dus afkomstig van Indianen, Spanjaarden en Nederlanders. Dus niet zo hybridisch als op Curaçao, waar de nakomelingschap van de oorspronkelijke slaven juist de grootste groep van de bevolking uitmaakt. Pas na de afschaffing van de slavernij, na 1863 dus, gaat het negroïde element ook op Aruba een rol spelen.

Men zou, om het gemakkelijk te stellen, kunnen zeggen, dat de verschillen tussen Arubanen en Curaçaoenaars juist tot uiting komen, in de zaken die hen binden. In het Papiamento bv., de gemeenschappelijke taal van de drie Benedenwindse Eilan-

den, die op Aruba toch weer anders is dan op Bonaire en Curaçao. Een verschil als er bestaat tussen het Nederlands en het Vlaams, kleiner misschien nog. Het komt er in ieder geval op aan, dat terwijl in het Papiamento van Curaçao de Afrikaanse invloeden groter zijn, men in het Arubaanse Papiamento veel meer Spaanse en Indiaanse bestanddelen zal vinden. Bijzonder grappig in deze kwestie is, dat de Curaçaoenaar van de Arubaan zegt deze deze het Papiaments zangerig uitspreekt en dat de Arubaan hetzelfde meent van de Curaçaoenaar.

Een grammatisch feit is het wel, dat de Curaçaoenaar veel meer afkapt, veel syncopischer spreekt zou men haast kunnen zeggen. Wat het voedsel betreft zijn de verschillen klein. Ook Aruba kent de funchi als hoofdvoedsel. Dat produkt van meel, meestal gele maismeel, water en zout, tot een min of meer harde substantie gekookt, vervult de plaats die hier in Nederland de aardappel inneemt. Om de vergelijking door te trekken: de funchi wordt ook gebakken, vooral gebakken oudbakken funchi is heerlijk. De vergelijking met de aardappel gaat echter mank, daar men hier in Nederland overal de aardappel ook als frites kan kopen, terwijl de funchi niet buiten de huiskamer komt.

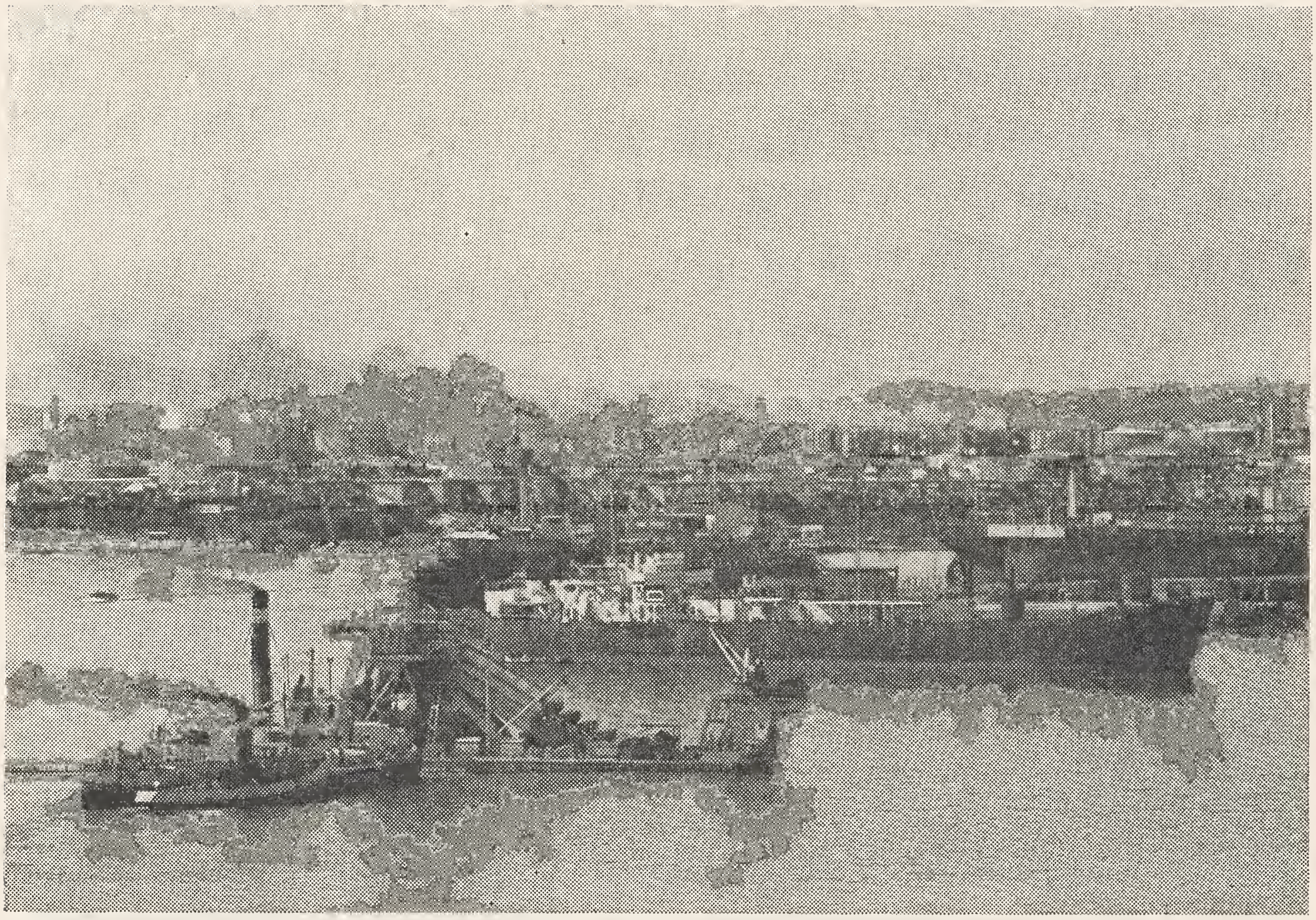
Andere verschillen in de zaken, die eigenlijk hetzelfde zijn tussen Aruba en Curaçao, betreffen het landschap. De bodemgesteldheid verschilt niet veel, de begroeiïng is ook in grote trekken hetzelfde, dat wil dus zeggen overmatig veel cactussen. Aruba heeft echter veel meer aloë, zodat dit zelfs voor de aloin, die deze plant bevat op rendabele wijze industrieel kan worden geëxploiteerd. Veel vlakker dan Curaçao is Aruba, maar wel typisch Arubaans en tot nog toe onvoldoende verklaard is het verschijnsel van de massa's rotsblokken, die men over heel Aruba verspreid vindt.

Als je op Curaçao zomaar in het open veld, in de koenoekoe, zoals het hier heet, een groot rotsblok tegenkomt, dan hoef je maar omhoog te kijken en je ziet wel de heuvel waar het vanaf is gerold. Niet aldus op Aruba. Op talrijke punten van het eiland, maar vooral op Ayo, kom je werkelijk een kolonie metershoge rotsblokken tegen, in allerlei formaties, die imponerend zijn. Maar het eerste wat je vraagt is: Hoe komen deze rotsblokken hier, die duizenden tonnen moeten wegen en die hier op zo'n grillige, baldadige manier schijnen te zijn weggeslingerd? Hoe komt dat zo? Een onderaardse vulkaan, duizenden kilometers uit de kust, op het vaste land misschien?

Dan herinner je je dat het eiland Saba ook een vulkaan is geweest in vroeger tijden, maar je houdt je in, stelt je Arubaanse vriend deze domme vraag niet, omdat Saba uren vliegen van Aruba verwijderd ligt. Je houdt dus je mond en laat een foto van je maken in de Dragon's mouth en weet ik wat voor namen de Arubanen de grootste en de grilligste van deze monolithen hebben gegeven.

Merkwaardig genoeg vindt men op Curaçao wel veel, en op Aruba haast geen houten huizen op het platteland. De Arubaanse huizen zijn, evenals de Bonairiaanse trouwens, meestal van steen, vertonen ook de rancho-bouwstijl, die aansluit bij het vasteland van Zuid-Amerika.

Ook dit verschil is weer historisch te begrijpen. In de tijd dat Curaçao een bloeiende handel had, de zeventiende eeuw vooral, was heel Aruba eigenlijk een

Industriegebied van de Shell Curaçao, N.V. aan het Schottegat

grote boerderij, begonnen in de Spaanse tijd, zoals ik reeds gezegd heb, door Spanjaarden, die er geen bezwaar tegen hadden, gedurende de tijd dat ze toch ver van huis waren, voor veehouder te spelen. Zij brachten geiten, schapen, ezels, honden, koeien en varkens op het eiland. Toen het eiland in Nederlandse handen was overgegaan en een kleine bevoorrechte groep zich op Aruba mocht vestigen, zetten zij tezamen met de Indianen op dit eiland hun veehouderij door. Tot ver na het midden van de achttiende eeuw moet dit een niet eens zo slecht renderend bedrijf zijn geweest, vanwege de talrijke Franse, Spaanse en Engelse piratenschepen, die zich in de Caraïbische Zee ophielden en die toch ook bevoorraad moesten worden. En dat Nederlandse kolonisten nooit bijzonder kieskeurig geweest zijn tegenover het zakendoen met vertegenwoordigers van landen, waarmee de republiek in onmin verkeerde, is overbekend.

Een ander verschilpunt is dit: Curaçao heeft een stad, Willemstad, ook de hoofdstad van het eiland. Deze stad is, en dat is overbekend, door de haven verdeeld in twee gedeelten, Punda en Otrabanda, beide gedeelten worden door de vermaarde pontonbrug weer met elkaar verbonden. Van oudsher hebben de voornaamste winkels en ook de regeringsgebouwen alsmede het paleis van de gouverneur in Punda gestaan, Otrabanda was steeds de woonwijk eigenlijk. In ieder geval concentreert zich het

stadsleven van de 120 000 mensen, die Curaçao telt, eigenlijk in Punda en Otrabanda, die te dicht bij elkaar liggen, dan dat men ze als aparte steden zou kunnen beschouwen. Op Aruba ligt de situatie anders, Oranjestad is hier de hoofdstad, met de woning van de gezaghebber, het vliegveld, de regeringsgebouwen enzovoort. Oranjestad is niet verdeeld.

Maar ongeveer een half uur verder met de auto, in zuidoostelijke richting ligt San Nicolas, een nederzetting, die men met een klein provinciaal stadje hier in Nederland zou kunnen vergelijken. Het dankt zijn belangrijkheid natuurlijk in de eerste plaats aan het feit, dat de olieraffinaderij van de Lago hier ligt. De oliedirectie heeft voor de hoogste employé's, zoals dat meestal het geval is, ook op Curaçao, een aparte nederzetting gecreëerd. Het feit, dat je je van Oranjestad naar San Nicolas kunt begeven om hier in een chique hotel te dineren of ook inkopen te doen als je wilt, suggereert afstand. Je kunt ergens heen, je hebt een gevoel, dat je op Curaçao niet hebt. Het is Punda en Otrabanda hier, en dat ligt zoals ik al gezegd heb zo dicht bij elkaar.

In dit ene opzicht zou men kunnen zeggen dat Aruba, dat kleiner is zelfs dan Bonaire en dat de helft van het aantal inwoners van Curaçao heeft, toch een groot land is. Het heeft een Amsterdam en het heeft een Den Haag, terwijl Curaçao alleen maar Parijs heeft, verdeeld door de Seine.

Tenslotte ligt het grootste verschil van deze twee eilanden in hun grootste gemeenschappelijkheid, namelijk de olie. Op Curaçao de Shell, een Nederlandse maatschappij voornamelijk, op Aruba de Lago, een Amerikaanse. Beide maatschappijen betrekken hun ruwe olie uit Venezuela, delen dus ook de angst, dat Venezuela op een gegeven ogenblik zou zeggen: Stop, ik geef geen olie meer. Beide eilanden danken aan deze olie ook hun welvaart, het grote verschil zit hem echter in hoe de beide maatschappijen het maatschappelijke leven van deze eilanden beïnvloeden – Curaçao, sterk Nederlands – Aruba heel Amerikaans.

21.11.'61

Bonaire

Indien een jongeman heel snel wil trouwen op de Antillen, dan moet hij naar Bonaire. Hij kan er van Curaçao heen met een boot, dat duurt ongeveer een dag; hij kan er ook heen met een vliegtuig, en dat doet hij als hij werkelijk haast heeft, maar dat kost hem een gulden of vijfendertig, aangenomen dat hij zijn bruid naar Curaçao wil meenemen en dus een retour neemt. De heenreis duurt ongeveer 12 minuten, de thuisreis iets langer, dan heeft men namelijk de wind tegen.

Maar waarom moet men nu juist naar Bonaire om snel een huwelijk te sluiten, zult U vragen, kan dat op Curaçao, Aruba, en de Bovenwindse eilanden niet even snel, of zitten alle meisjes van de Antillen op Bonaire?

Dit heb ik mezelf vroeger ook vaak afgevraagd, telkens als ik iemand in verband met Bonaire, het wonderlijk wijsje: Bam Bonaire ban casa un bes, dat betekent, op naar Bonaire om snel te trouwen, hoorde inzetten. Maar niemand wist het mij ooit precies te vertellen, en zo ben ik opgegroeid met deze gedachte: Als ik op een gegeven ogenblik plotseling besluit niet langer meer vrijgezel te blijven, pak ik waar ter wereld ik mij op dat moment ook bevind, mijn koffer en loop, zwem of vlieg naar Bonaire.

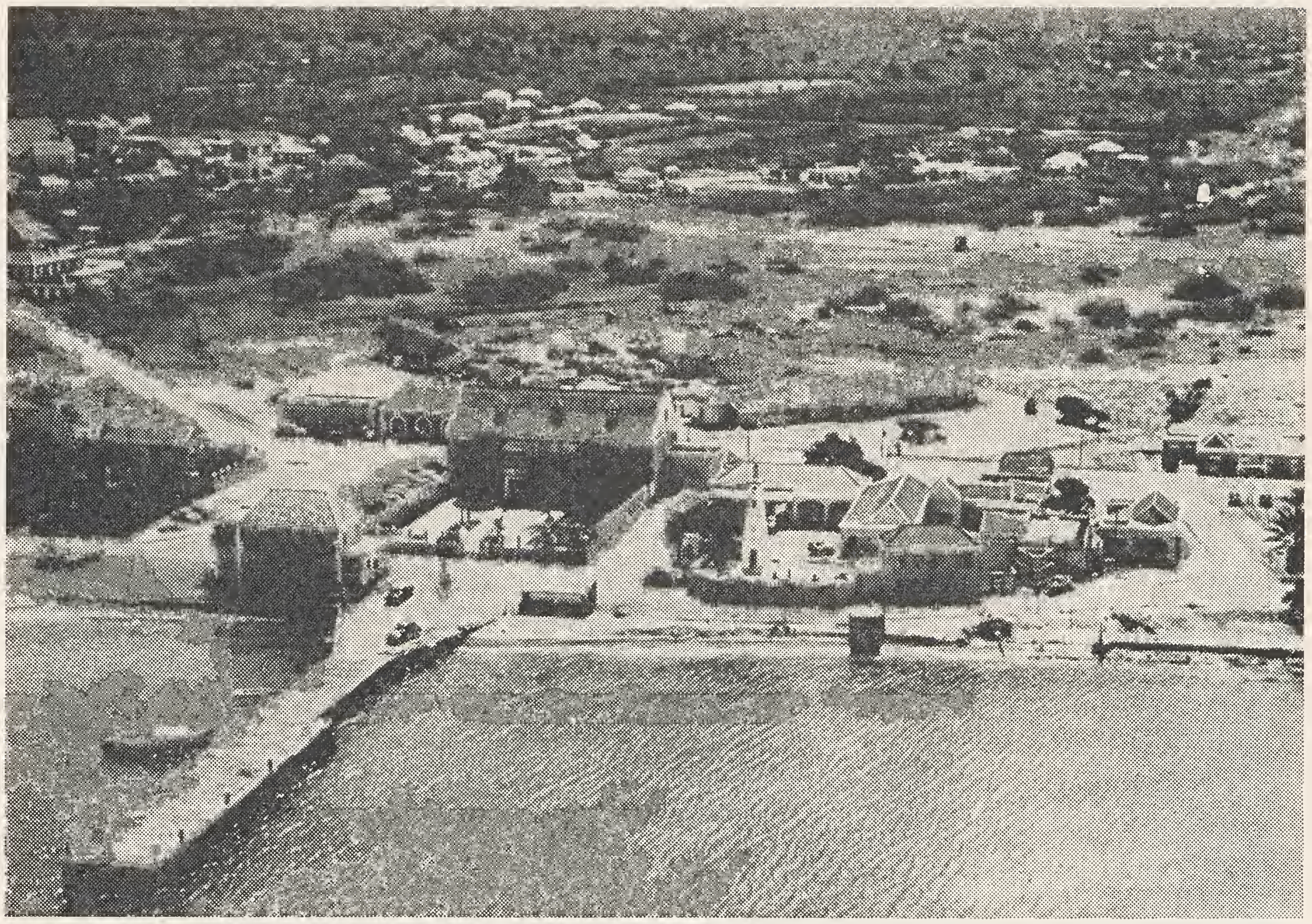
Men weet dus niet precies wie de ongelukkige vrijgezel of gelukkige bruidegom is, die aan dit charmante papiamentse refrein, Bam Bonaire ban casa un bes, het leven heeft geschonken, maar als men de positie kent, die Bonaire vanouds onder de Antilliaanse eilanden, vooral de Benedenwindse eilanden heeft ingenomen, dan begrijpt men de achtergrond van dit refrein misschien beter.

Bonaire is nooit bijzonder door het lot begunstigd geweest, althans in economische opzichten niet. In het begin van de 20ste eeuw vestigde zich de Shell op Curaçao, niet lang daarna werd Aruba begunstigd door twee Amerikaanse oliemaatschappijen, Bonaire kreeg echter niets. De olieraffinaderijen brachten een hoge levensstandaard op deze twee eilanden. Ze werden, vooral Curaçao, wat St. Eustatius vroeger geweest was, golden rocks, waar handel en toerisme een hoge vlucht namen, maar Bonaire kreeg niets. Een soort assepoester, een vergeten zuster, die achter in de keuken stond af te wassen, terwijl de oudere zusters in de salon de gasten ontvangen, met ze lachen en feesten en van de goede dingen des levens genieten, dat was de rol die Bonaire speelde.

Deze situatie nu, bracht met zich mee, dat de Bonairiaanse mannen, die vooruit wilden komen, neen, die met hun gezin in leven wilden blijven, zich genoodzaakt zagen van het eiland weg te gaan, naar Curaçao of naar Aruba. Er bestaat een mooie term voor dit sociologische verschijnsel, werkmigratie, labour emigration, maar U kunt begrijpen dat de gevolgen van dit sociologische verschijnsel voor de Bonairianen

Bonaire – grotten (met Indiaanse inscripties) bij Anima.

Bonaire, gezicht op Kralendijk.

toch niet zo prettig waren. De mannen moesten, en moeten nu nog vaak, telkens van het eiland, kunnen niet zo vaak thuis komen omdat dat weer centen kost, zodat de meisjes en vrouwen steeds alleen zaten. Alleen en onbeschermd, wat op Curaçao en Aruba natuurlijk niet verborgen bleef. Zodoende ontstond dus dit tweede sociologische verschijnsel, dat wij met een misschien toch mooie naam marriage migration of gewoon huwelijkstrek, kunnen noemen.

Laten wij nu, gewaarschuwd, samen in het vliegtuig stappen en een reis naar Bonaire maken. We vertrekken vanuit Curaçao. En als wij op Bonaire aankomen, als wij gaan landen krijgen we al direkt een grappige sensatie. Een kort moment is het alsof er iets verkeerd gaat en wij in het blauwe caribische zeewater zullen tuimelen, zo dicht bij de zee ligt het vliegveld Kralendijk. Maar neen, het loopt goed af, merken we als we even later, uitstappend de solide grond weer onder onze voeten zien en boven onze hoofden, de solide stralende zon. Onze tweede sensatie is dat wij lopend naar de kleine en intieme ontvangsthal al gauw bemerken, dat er zo weinig geluid en lawaai is om ons heen, helemaal niet zo als op Curaçao of Aruba, waar het veel drukker is. Goed, elk tropisch land vertoont een beeld van rust en kalmte als je er bijvoorbeeld midden op de dag, als de zon het heetst brandt, aankomt en dat is be-

Zoutwinning op Bonaire FOTO: FISCHER

grijpelijk, maar op Bonaire voel je meteen dat de rust een van de karaktertrekken van het eiland zelf is.

Vraag je aan een Curaçaoenaar of Bonairiaan zomaar: Zeg, wat weet U van Bonaire af, dan is het eerste wat hij antwoordt: Het is een heel rustig eiland. Daarna pas zal hij U vragen of U geïnteresseerd bent in het refrein van trouwen, om U pas aan het eind van het gesprek te vertellen dat Bonaire een heel arm eiland is ook. Maar Bonaire is meer, is een paradijs vanwege de flamingo's bijvoorbeeld, die een bijzondere aantrekkelijkheid aan dit eiland geven omdat het zulke unieke en door hun kleur, hun lijnen, zulke prachtige vogels zijn. Frisser dan op Curaçao is het bovendien op Bonaire, maagdelijker en ongerepter, juist omdat het zo ver achterbleef in welvaart vergeleken met Aruba en Curaçao. Laten we een rijtochtje maken over het eiland. We zullen niet veel keus hebben wat auto's betreft, want er zijn er in totaal slechts een 300, op Curaçao daarentegen meer dan tienduizend, we kunnen ook niet overal heen rijden, want er is maar 60 km. geasfalteerde weg. Laten we daarom slim zijn en een jeep nemen, U weet wel zo'n klein stevig legerautootje, waarmee je tegen alle heuvels en uit alle holen klimmen kunt.

Wij rijden in een half uur naar Rincon, letterlijk vertaald het hoekje, waar, na

Een Bonairiaanse visser

Kralendijk, de hoofdstad van Bonaire de grootste bevolkingsconcentratie is. Maar stelt U zich ook van de grootte van de bevolking niet veel voor, een zes à zeven duizend op heel Bonaire, dat is alles. Geen mensen en geen lawaai, is dat niet veel waard? Ja telkens heeft men in een jeep rijdend over het Bonairiaanse landschap, over de woeste rotsplateaus, langs de steile branding aan de noord- en oostkust, de gelegenheid zich tenvolle een ontdekker te voelen. En overal die grote rust, die grote rust, waar men maar niet over kan ophouden, omdat hij er altijd is, en de mensen, het landschap, de zee, blauw woest aan de ene kant, zacht vriendelijk aan de andere kant, maar overal goddelijk koel, een bijna tijdloze onbeweeglijkheid geeft.

Laten wij een avond naar het Lac gaan, een binnenmeer van zout water, dat een van de bekende punten van Bonaire is. 's Avonds in de jeep, met z'n tweeën, pijlsnel rijdend, over een hobbelige kantelende weg met de maan nu eens voor, nu eens achter, nooit in te halen, maar overal rond, groot en vol. Je moet niet alleen gaan naar het Lac 's avonds, want het is er zo ontroerend schoon, met het licht van de maan op het water en de witte bergen grote schelpen, dat je een beetje bang wordt, zomaar, niet omdat je je bedreigd voelt door het een of het ander, maar omdat het er zo mooi is. Als je alleen bent, wil je roepen, schreeuwen, iets doen om de droom waarmee deze

toerende en zoemende twintigste eeuw jou tracht om de tuin te leiden te verbreken. Als je met nog iemand bent, geloof je wat je ziet en voelt, dan word je alleen maar een beetje verlegen en stil.

Zijn daarom de Bonairianen ook zo kalm, zo voorzichtig-vriendelijk alsof ze voortdurend bevreesd zijn door hardop te praten of druk te gebaren in de omgang elkaars rust en vrede te verstoren?

Ze zijn niet rijk de Bonairianen, want het werk is schaars, en als er werk is, meestal door het gouvernement gecreëerd als tijdelijke werkverschaffing, in de vorm van ontbossing, schoonmaak enzovoort, zijn de lonen toch laag. En toch, wie de Bonairiaanse huizen binnengaat, met de mensen gaat praten, als men met de jeep toch ergens is blijven vastzitten bijvoorbeeld en hulp zoekt, of men heeft dorst gekregen en men treedt een eenzame gewone woning binnen, dan komt men er weer uit met z'n dorst gelest en ook met ontzettend veel bewondering voor de Bonairiaan.

Zelfs de armste Bonairiaan zal nooit over zijn armoede klagen, zal heldhaftig proberen te overleven met wat hij heeft. En als hij niet toevallig een baan heeft bij het gouvernement, of op de enige fabriek die Bonaire telt, een kleine textielfabriek, of op een van de andere eilanden, dan heeft hij niet veel meer dan een stuk land, een paar geiten en schapen en soms een stuk of wat varkens. Ik ben arm zei een Bonairiaanse visser tegen mij, maar hij kon mij toch een borrel aanbieden en na de eerste nog een tweede. Toen zei hij: Ik had wat geiten en wat schapen, die mij zo nu en dan eens wat opbrachten, maar de droogte heeft ze alle doen sterven. Doch dit huis waarin ik woon is mijn eigendom, ik heb het zelf gebouwd, mijn kinderen gaan nog steeds goed gekleed, ik houd van mijn vrouw en zij nog van mij, al zijn wij nu al twintig jaar getrouwd, wat heeft een man nog meer nodig meneer, om gelukkig te zijn?

Ziedaar de trots der Bonairianen, die men evenwel ook op Curaçao en Aruba vindt: Arm zijn, maar toch zijn eigen huis bewonen, en dat huis dan zelf te hebben gebouwd, met de hulp van vrienden, met de blokken die men zelf uit stenen hakt of op een andere manier klaar maakt. Er is niet veel geld misschien, maar wel de onverzettelijke wil het leven de baas te blijven. Ook het interieur der Bonairiaanse huizen, zelfs de meest armoedige huizen, is dan ook steeds opvallend netjes en proper.

Maar soms wordt de typische Bonairiaanse rust doorbroken door een feest, een folkloristisch feest, een oogstfeest, dat over heel de Antillen bekend staat omdat dit feest juist weer door het feit, dat Bonaire een veel gavere folklore heeft dan de andere eilanden, bijzonder enthousiast gevierd wordt. Dan kan het U wel gebeuren dat men U, wanneer U op Curaçao passage tracht te boeken voor Bonaire, meedeelt, dat alle vliegtuigen voor de hele week stampvol zitten. Maar bent U op Bonaire als dit feest gehouden wordt, dan kunt U met eigen ogen zien hoe zuivere rust ineens uitbarst in zuivere vreugde en U zult zich de Bonairiaanse Simadan lang heugen. Maar ook een gewoon huisfeestje op Bonaire zult U zich lang heugen. Vanwege de gastvrijheid, die overweldigend is. Ze geven U als het ware alles wat ze hebben en zijn daarna nog verlegen omdat ze niet meer hebben om U te geven.

Ach, met dat al zou ik haast vergeten U een bijzonder klein trekje van Bonaire te vertellen, dat U goed moet onthouden als U van plan bent daarheen te trekken om snel te trouwen. Wat zeg ik, misschien valt dat snel trouwen zelfs een beetje tegen,

want de lieve Bonairiaanse meisjes, met hun fijne Indiaans aandoende trekken, hun zacht haar, en fluweel fijne, mispelkleurige huid, zijn heel gereserveerd. En hun ouders, vooral hun moeders, zijn bijzonder oplettend. Wordt U bijvoorbeeld door de dochter des huizes naar huis meegenomen dan rust moeder niet voor zij alles van U afweet, al doet zij dat op de fijn-beschaafd Bonairiaanse manier. Laat ons zeggen dat U een afspraak maakt om de volgende dag bijvoorbeeld naar een baai te gaan, Slagbaai, want die is bijzonder mooi. Goed, U verheugt zich een hele dag hierop en staat de volgende dag prompt op de afgesproken tijd voor het huis van Uw dame. En daar komt zij aan, zij stapt al in. Maar... achter haar aan komt moeder. En aan moeders hand loopt een jongetje mee, van een jaar of twaalf, moeders kleinzoon waarschijnlijk.

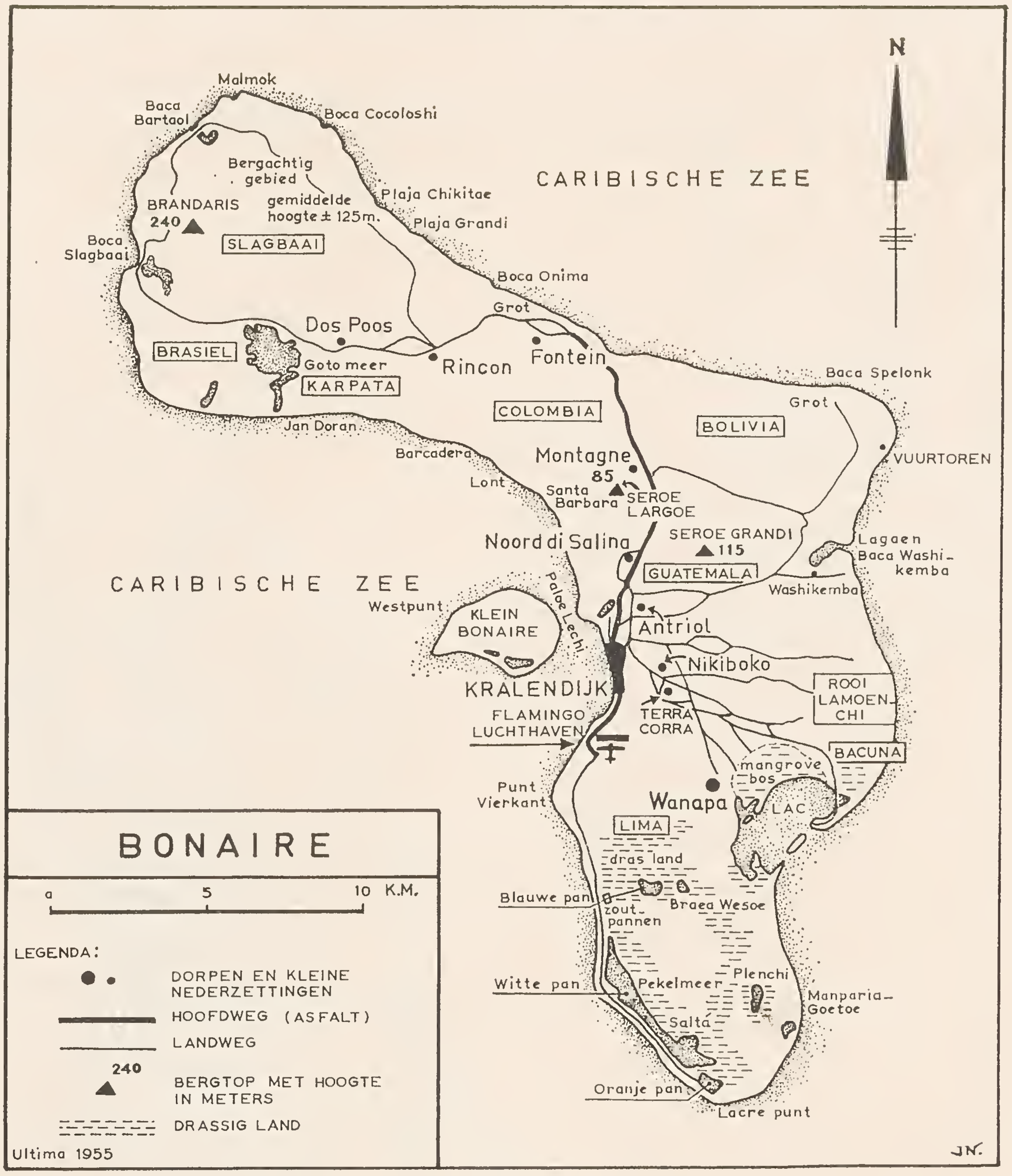
Dag mijnheer, zegt de moeder, hoe maakt U het vandaag, vindt U Bonaire nog steeds plezierig enzovoorts en wat een mooie jeep is dit en je begrijpt er niets van tot moeder plotseling fijntjes vraagt: Mijn dochter vertelde mij gisteren dat U van plan was vandaag met haar naar Slagbaai te gaan. Je zegt ja waarop zij: Nu wil mijn kleinzoon-hier al zo lang naar Slagbaai en telkens vraagt hij het weer, dus dacht ik, als meneer m'n dochter komt halen zal ik meneer vragen of hij ook mee kan. En ik heb al bijvoorbaat tegen hem gezegd, dat meneer het wel goed zal vinden want meneer is zo vriendelijk... Ziet U, daar doet U nou niets aan en zo gaat U dus zeker wel naar de Slagbaai met moeders dochter zoals het ook Uw bedoeling was, maar de hele dag blijft kleinzoonlief tussen U en dochterlief in zitten, met zijn vriendelijke, scherpe maar alles opnemende ogen...

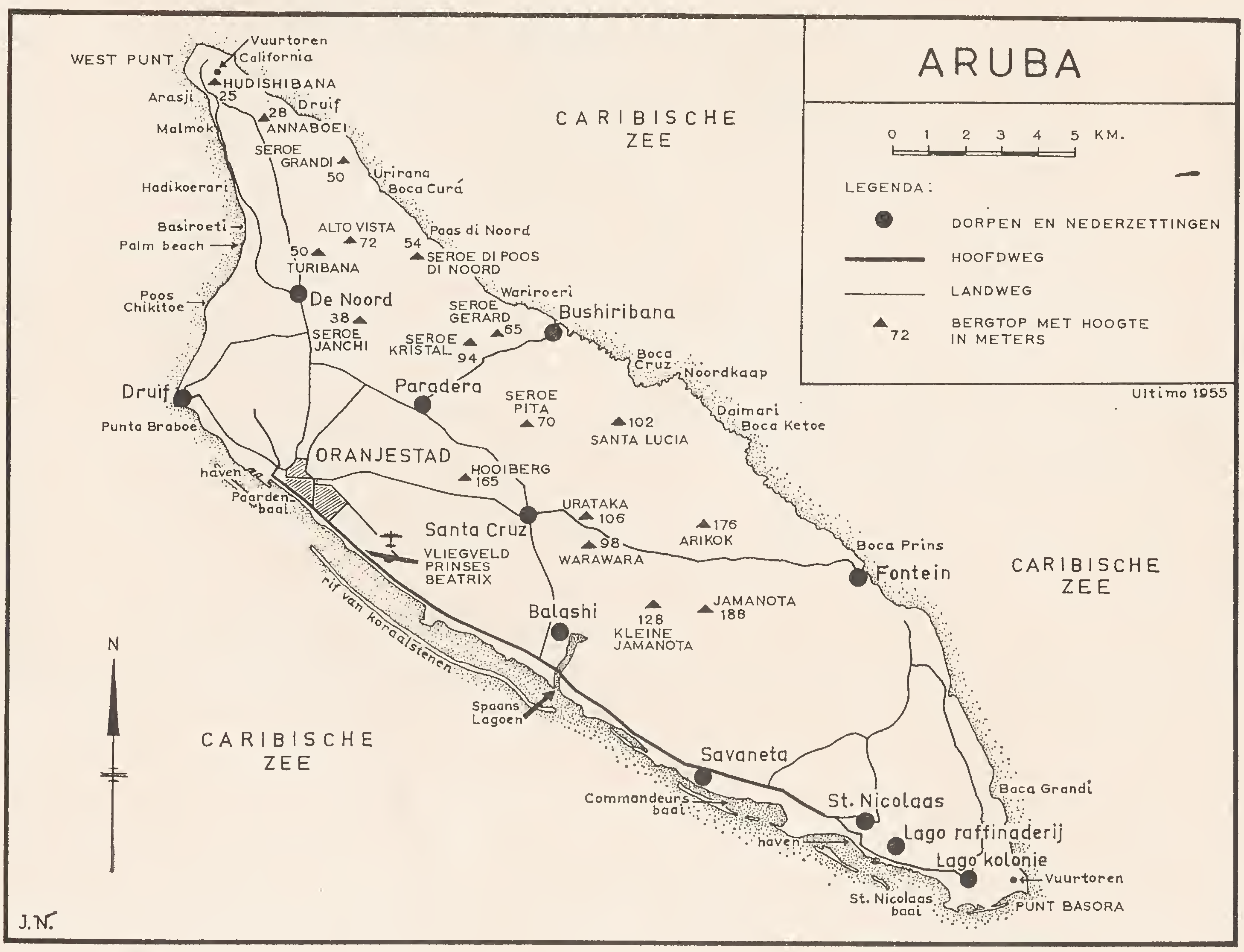
Maar zelfs als het U niet gelukt zo snel aan een echtgenote te komen als U gedacht had, blijft Bonaire een heerlijk eiland. Rijd in Uw jeep rond, de maagdelijkheid van het landschap doet het groter en uitgestrekter lijken, als een steppe, ontzettend mooi, ontzettend triest. Doorboor het landschap tot aan de vuurtoren, waar U opklimt natuurlijk, om met de torenwachter te praten en aan de ene kant de woest-blauwe zee met hoge golven, aan de andere kant het woeste droge land, met divi-divi, cactussen, rotsblokken, ontzettend triest, verlaten, maar ook ontzettend schoon en boeiend, te bewonderen.

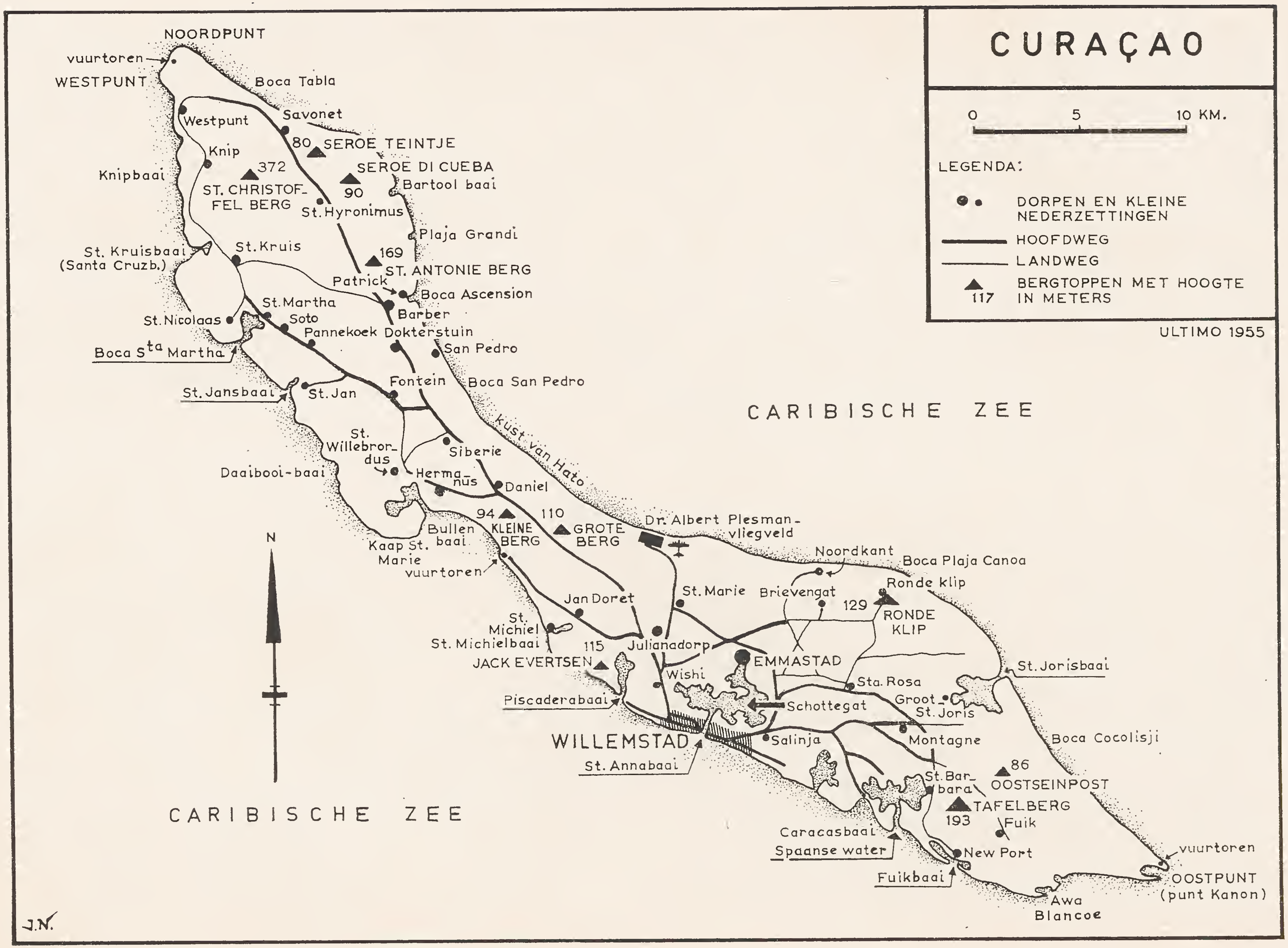
En omdat U moe bent gaat U als U terug bent in Kralendijk, een duik in zee nemen, zonder overdrijven op een afstand van twintig meter van Uw hotel. U gaat daarna op de pier zitten en er komt een Amerikaan naast U staan, een rijke, die van alle plaatsen die hij met z'n privé-vliegtuig kan bereiken, Bonaire heeft gekozen. En elk jaar komt hij weer, omdat hij, zoals hij zegt, nooit genoeg krijgt van Bonaire. U zegt tegen hem: Ze zijn van plan Bonaire te moderniseren, grotere hotels te bouwen om meer toeristen aan te trekken, er is zelfs ook een plan voor een grote visconservenfabriek. En hij zegt: Misschien moet het voor de economische vooruitgang van de bevolking, maar ik zou het jammer vinden, waarop U zwijgt...

En alles zwijgt en staart naar de zon, die in de verte langzaam eerst en dan ineens sneller en sneller ondergaat, en U bent zo in de ban van deze nieuwe schoonheid dat U alles vergeet, de Amerikaan naast U en de whiskey soda in Uw hand en U schrikt pas uit Uw mijmeringen als U de Amerikaan naast U hoort zeggen: Bonaire is een verduiveld mooi eiland, vindt U ook niet?

12.12.'61

BONAIRE
CARIBISCHE ZEE
CARIBISCHE ZEE
N
Malmok
Boca Bartool
Boca Cocoloshi
Bergachtig gebied
gemiddelde hoogte ± 125m.
Plaja Chikitae
Plaja Grandi
BRANDARIS 240
SLAGBAAI
Boca Slagbaai
Boca Onima
Grot
Dos Poos
BRASIEL
Goto meer
KARPATA
Rincon
Fontein
Boca Spelonk
Grot
COLOMBIA
BOLIVIA
Jan Doran
Barcadera
Montagne
85
Lont
Santa Barbara
SEROE LARGOE
VUURTOREN
Noord di Salina
SEROE GRANDI 115
GUATEMALA
Lagaen
Boca Washikemba
Washikemba
Westpunt
KLEIN BONAIRE
Paloe Lechi
Antriol
Nikiboko
KRALENDIJK
ROOI LAMOENCHI
FLAMINGO LUCHTHAVEN
TERRA CORRA
BACUNA
mangrove bos
Punt Vierkant
Wanapa
LAC
LIMA
dras land
Blauwe pan
zout pannen
Braea Wesoe
Witte pan
Pekelmeer
Plenchi
Manparia-Goetoe
Salta
Oranje pan
Lacre punt
a 5 10 K.M.
LEGENDA:
DORPEN EN KLEINE NEDERZETTINGEN
HOOFDWEG (ASFALT)
LANDWEG
240
BERGTOP MET HOOGTE IN METERS
DRASSIG LAND
Ultima 1955
J.N.

ARUBA
CARIBISCHE ZEE
CARIBISCHE ZEE
CARIBISCHE ZEE
WEST PUNT
Vuurtoren California
HUDISHIBANA 25
Arasji
Druif
28 ANNABOEI
Malmok
SEROE GRANDI 50
Urirana
Boca Curá
Hadikoerari
Basiroeti
Palm beach
ALTO VISTA 72
54
Paas di Noord
50 TURIBANA
SEROE DI POOS DI NOORD
Poos Chikitoe
De Noord
Wariroeri
38 SEROE JANCHI
SEROE GERARD 65
Bushiribana
SEROE KRISTAL 94
Boca Cruz
Noordkaap
Druif
Paradera
SEROE PITA 70
102 SANTA LUCIA
Daimari
Boca Ketoe
Punta Braboe
ORANJESTAD
HOOIBERG 165
haven
Paardenbaai
URATAKA 106
176 ARIKOK
Santa Cruz
98 WARAWARA
VLIEGVELD PRINSES BEATRIX
Boca Prins
Fontein
rif van koraalstenen
Balashi
JAMANOTA 188
128 KLEINE JAMANOTA
N
Spaans Lagoen
Savaneta
Commandeurs baai
St. Nicolaas
Boca Grandi
haven
Lago raffinaderij
Lago kolonie
Vuurtoren
St. Nicolaas baai
PUNT BASORA
0 1 2 3 4 5 KM.
LEGENDA:
DORPEN EN NEDERZETTINGEN
HOOFDWEG
LANDWEG
72
BERGTOP MET HOOGTE IN METERS
Ultimo 1955
J.N.

CURAÇAO
0 5 10 KM.
LEGENDA:
DORPEN EN KLEINE NEDERZETTINGEN
HOOFDWEG
LANDWEG
117 BERGTOPPEN MET HOOGTE IN METERS
ULTIMO 1955
CARIBISCHE ZEE
CARIBISCHE ZEE
N
NOORDPUNT
vuurtoren
WESTPUNT
Boca Tabla
Savonet
Westpunt
80 SEROE TEINTJE
Knip
372
Knipbaai
ST. CHRISTOFFEL BERG
SEROE DI CUEBA
90
Bartool baai
St. Hyronimus
Plaja Grandi
St. Kruisbaai (Santa Cruzb.)
St. Kruis
169 ST. ANTONIE BERG
Patrick
Boca Ascension
St. Martha
Barber
St. Nicolaas
Soto
Pannekoek
Dokterstuin
Boca Sta Martha
San Pedro
Fontein
Boca San Pedro
St. Jansbaai
St. Jan
Kust van Hato
St. Willebrordus
Siberie
Daaibooi-baai
Hermanus
Daniel
94
110
KLEINE BERG
GROTE BERG
Bullen baai
Kaap St. Marie
vuurtoren
Dr. Albert Plesman-vliegveld
Noordkant
Boca Plaja Canoa
Ronde klip
St. Marie
Brievengat
129
RONDE KLIP
Jan Doret
St. Michiel
St. Michielbaai
115
Julianadorp
EMMASTAD
JACK EVERTSEN
Wishi
Sta. Rosa
St. Jorisbaai
Piscaderabaai
Schottegat
Groot St. Joris
WILLEMSTAD
Salinja
Montagne
Boca Cocolisji
St. Annabaai
86
St. Barbara
OOSTSEINPOST
TAFELBERG
193
Fuik
Caracasbaai
Spaanse water
New Port
vuurtoren
Fuikbaai
OOSTPUNT (punt Kanon)
Awa Blancoe
J.N.

In Schakels zijn o.m. verschenen de series:

NA 19 „Economische aspecten"

NA 22 „Onderwijs en cultuur"

NA 24 „De ABC-eilanden geologisch bekeken"

NA 25 „De dierenwereld van de Ned. Antillen"

NA 27 „Culturele aspecten"

NA 30 „Curaçaoenaars vertellen"

NA 31 „De Ned. Antillen van maand tot maand"

NA 32 „De rechtsorde in het Koninkrijk der Nederlanden - de basisregelingen"

NA 33 „Het plantenkleed"

Samenstelling: B. Harst